

Klinik ve bilimsel araştırmalarda etik kurallar

Elçin Esenlik*, Esra Bolat*

* Süleyman Demirel Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Ortodonti AD, Isparta, Türkiye.

Özet

Klinik ve bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçların topluma duyurulması önemli bir husustur. Bilim hayatının ortaya çıkarttığı ürünlerin hatalı ve yanıltıcı olması tüm toplumu etkileyebilir. Bu yanılgılardan kaçınmak için, bilimsel çalışmalar etik ilkeler tarafından düzenlenmektedir. Bu derlemede; bilimsel çalışmalar ve bunların sağlık alanındaki izdüşümleri olan klinik araştırmalar ve bu araştırmalarda uyulması gereken etik kavramlar ve kurallar hakkında bilgiler özetlenmiş, etik ihlalleri durumunda uygulanan yaptırımlar ve cezalar tartışılmıştır. Bilim hayatında karşımıza çıkan etik dışı davranışlarla mücadele etmenin yolu; iyi bir eğitim sürecinden geçmektir. Bilimde araştırma eğitimine ve öğretime önem vermek gerekir. Bu amaçla bilimsel araştırma danışma merkezleri kurulmalı; maddi olanakların iyileştirilmesi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel çalışmalar, etik kurallar, etik yaptırımlar

Ethical rules in clinical and other scientific researches

Abstract

Releasing the outcomes of scientific and clinical studies to the public is an important issue. If products of scientific life are incorrect and misleading the whole society is affected. To avoid this bias, the scientific studies are arranged by ethical principles. In this review, informations about ethical concepts and rules which are mandatory in the clinical studies which are projection of the scientific studies in the health field are summarized and the sanctions or punishments applied in case of ethic violations are discussed. The dealing ways to manage the unethical behavior encountered in the scientific life is going through a good educational process. For this purpose, scientific research counseling centers should be constituted and financial facilities should be improved.

Key words: Scientific studies, ethical rules, ethical sanctions

Giriş

Günümüz koşullarında, ülkelerin bilimsel yöntemleri ve bilimsel verilere dayalı yaklaşımları günlük yaşamlarında kullanma veya tercih etme yetenekleri diğer ülkeler içindeki yerlerini ve saygınlıklarını doğrudan etkilemektedir. Bilime değer vermeyen, sorunlarına bilimsel veriler ve yaklaşımlarla

çözüm üretmeye yanaşmayan ülkelerin, başta sağlık ve eğitim olmak üzere bilime değer veren ülkelere göre birçok alanda geri kaldıkları açıkça görölmektedir (1). Bilim hayatının ortaya çıkarttığı ürünlerin, hatalı ve yanıltıcı olması tüm toplumu etkileyebilir. Bu durumun engellenmesinde önemli noktalardan biri de etik ilkelere uyulmasıdır (2).

Yazışma Adresi/Corresponding: Elçin Esenlik
Süleyman Demirel Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi,

Ortodonti Anabilim Dalı, Doğu Kampüsü, Çünür, Isparta.
E-mail adresi: elcines@hotmail.com
Tel: 0 246 211 3687
Fax: 0 246 237 06 07

Müracaat tarihi: 08.12.2010
Kabul tarihi: 21.12.2010

Bilim-bilimsel araştırma**Bilim–bilimsel araştırma kavramları**

Bilim; doğru düşünme ve sistematik olarak bilgi edinme sürecidir. Bilimin amacı, evrende doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırarak onu sistematik şekilde insan ve insanlık yararını gözeterek değerlendirmektir. Böylece bilim düşüncede, toplumda ve dünyada düzen yaratarak kişiden kişiye değişebilen yargı ve tercihler yerine tarafsız ve sağlıklı ölçütler getirir (1,2). Bilimsel araştırma; veri toplama, analiz etme ve yorumunda belirli kuralların kullanılması yoluyla yapılan araştırma olarak tanımlanabilir. Bilimsel araştırmalar bilinmezi bilinir kılmak, sorunlara çözüm üretmek, sosyal ve kültürel unsurları tanımlayıp açıklamak için yapılır (3).

Etik–bilimsel etik kavramları, araştırma etiği

“Etik”, insanlar arasındaki ilişkilerin temelinde yer alan değerleri, ahlaki bakımdan iyi ya da kötü olarak; doğru ya da yanlış olanın niteliğini ve temellerini araştıran felsefe dalı olarak tanımlanmaktadır (4,5).

Bilimsel etik; bir çalışma faaliyetinde bulunan insanların, ahlak ilkelerini, davranış biçimlerini, görevlerini ve sorumluluklarını belirleyen kurallar zinciri olarak tanımlanabilir (6). Bilim alanında bilim etiği veya bilim ahlakı kuralları söz konusudur. Etik temellere dayanmayan bir bilimsel çalışma bilimin kurallarına tam olarak uysa bile elde edilen sonuç geçersiz olacaktır (2). Araştırma etiği, çok net olarak araştırmalarda ve yayında yüksek ahlâk, dürüstlük ve açıklık prensiplerinin uygulaması olarak kabul edilebilir (7). Bilimde güven duygusu, bilimsel dürüstlüğün temelini oluşturur. Bütün bilim insanları güvene ve dürüstlüğe dayalı değerleri korumakla sorumludurlar.

Klinik araştırmalara etik açıdan yaklaşım**Hekim andı ve hekimin sorumlulukları**

Hekim andının amacı, hastalarla ve toplumla olan ilişkileri düzenlemek ve güven sağlamaktır. Hekim, and içerek; hastasına ona

zarar vermeyeceği ve onun iyiliğini her şeyin üstünde tutacağı konusunda söz vermektedir. And, hekimin hastaya karşı olan görev ve sorumluluklarının sınırlarını çizer, hastayla ilişkisinde temel alacağı bir dayanak sağlar (8). Hekimler, hekim olmaktan gelen görev ve sorumluluklarından dolayı, hekim topluluğu ve onun örgütü olan meslek odalarının ilgili kurulları ve etik kurullar karşısında hesap vermek ve aklanmak zorundadır (9). Türk Tabipler Birliği Meslek Etiği Kuralları'na göre (Uluslar arası Sözleşmelere Uyuma Zorunluluğu Md:33) her hekim, başta insan hakları belgeleri ve hekimlikle ilgili kurallara uymakla yükümlüdür (10, 11). Tıbbi Deontoloji Tüzüğünde (13.01.1960) de hekimlerin birbirleriyle, hastalarıyla ve paramedikal meslek mensuplarıyla münasebetleri ve uymaları gereken genel hususlar konusunda çeşitli kurallar ve hükümler yer almaktadır (12). Klinik araştırmalar bilimsel bilgi üretiminin temel yöntemi olan araştırmaların tıptaki izdüşümleridir (13). Genel olarak sağlık alanında yapılan araştırmalar, amaçları açısından tedavi amaçlı olan ve olmayan araştırmalar olarak ikiye ayrılırlar. Tedavi amaçlı araştırmalar kesin tedavisi bilinmeyen ya da yerleşik tedavisi sorgulanmakta olan hastalıklarda söz konusu olmaktadır. Bu tür araştırmalarda hastanın bir yandan ve öncelikle denek konumundayken, araştırılan yöntemin olumlu sonuçları ölçüsünde bir yarar görmesi de beklenebilir yine de bu tür araştırmaların tümüyle hastanın yararına (tedavisine) yönelik olduğu söylenemez. Hastanın yararına olmayan durumların bilinçli olarak kullanılması etik açıdan yanlış bir davranış olarak kabul edilmektedir (13, 14). Teşhis, tedavi, profilaksi veya bir fizyolojik fonksiyonun değiştirilmesi için kullanılan ilaçlar, uzun süreli ve ayrıntılı bilimsel araştırmalarla geliştirilir. Klinik öncesi dönemde ve çeşitli klinik dönemler boyunca, ilacın etkili ve güvenli olup olmadığı incelenir. Bu araştırmaların doğru sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde, uygun yerlerde yapılması, bilimsel kurallara uygun olarak tasarlanması, yürütülmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması hayati

önem taşır. Ayrıca gerek klinik öncesi, gerekse klinik dönemlerde deney hayvanları ve insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uyulması da bir zorunluluktur. İlaç geliştirilmesi dönemlerinde uyulması gereken etik kurallar, günümüzde uluslararası standartlarla belirlenmiştir ve T.C Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü'nün 29 Aralık 1995 tarihli ve 51748 sayılı Genelgesi mevcuttur (15). İnsanlara ilaç uygulanarak yapılan araştırmalar hakkında belirlenen esasları ayrıntılı olarak açıklayan, bu tür araştırmalarda uyulması gereken kuralları ve izlenecek yolu belirleyen Kılavuzlar, “İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu” ve “ İyi Laboratuvar Uygulamaları Kılavuzu” adları ile hazırlanmıştır (16,17). Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (1996) de uluslar arası platformda klinik ve bilimsel araştırmalar alanında özel yaşam ve bilgilendirme hakkı, bilimsel araştırmalarda uyulması gereken hususlar ile ilgili hükümler getirmektedir (18).

İnsan katılımcılarla/deneklerle ilgili etik kurallar

İnsan katılımcılarla/deneklerle yürütülen bir araştırmada dikkat edilmesi gereken etik kuralların belli başlıları şu şekilde belirtilmektedir:

- a. Klinik alanda insan üzerinde yapılan bir çalışmanın etik açıdan haklı olabilmesi için; bilimsel olarak anlamlı bir soruya yanıt arıyor olması gerekir. İnsanın denek olarak kullanılması kaçınılmaz olmalıdır.
- b. Haklılığın en önemli dayanaklarından ilki deneğin deneklik konumunu kabul etmesi, bu kabulün özgür, özerk ve geçerli olmasıdır. Bu kabulün gerçekleşmesi için ilk koşul, kişilerin ya da gerekli durumlarda vasilerinin bilgilendirilmesidir.
- c. Araştırmalar katılımcıları olabildiğince riske sokmayacak şekilde planlanmalı ve yürütülmelidir.
- d. Deneysel araştırmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren

deneklerin, velilerinin ya da vasilerinin yazılı onayı alınmalıdır.

e. Araştırmalarda bir başka önemli konu da araştırma verilerinin ve deneklere ilişkin kayıtların saklanmasıdır. Deneğin ve araştırmacının veriler üzerindeki hakları araştırma yönergesinde tam olarak belirlenmiş ve denek de bunu onaylamışsa, bu ön anlaşma çerçevesinde davranılır.

f. Bir deney grubuna yapılan uygulama diğer gruplara yapılan uygulamalardan daha etkili çıkarsa, araştırma sona erdikten sonra tüm gruplara bu uygulamadan yararlanma şansı tanınmalıdır.

g. Araştırmanın yöntemi bir başka etik sorun olarak ele alınmaktadır. Kontrol grubu uygulaması denek durumundaki iki hasta arasında adil olmayan bir ayrıma neden olmaktadır. Böylesi bir uygulamada ikisi de özveride bulunan iki denekten biri daha fazla risk ya da farklı risk almaktadır. Bu uygulamada adalet ilkesinin zedelenmemesi için, rastgele belirleme yöntemi önerilmektedir.

h. Araştırmacının niteliklerinin farklı bir kurumsal yapı tarafından değerlendirilmesi gerekir. Günümüzde bu değerlendirme etik kurullar tarafından yapılmaktadır.

i. Araştırmayı destekleyen kurumlar ve araştırmacı arasındaki ilişkinin niteliği de araştırmanın etik açıdan değerlendirilmesi sırasında önemli bir yer tutar.

j. Katılımcıların adları ve kimliklerinin ortaya çıkmasına yol açabilecek belirleyici özellikleri gizli tutulmalıdır. Ancak, katılımcıların söz konusu özelliklerinin açıklanmasının gerekli olduğu durumlarda, araştırma başlamadan önce katılımcıların (ya da velilerinin/vasilerinin) yazılı onayı alınmalıdır (13,19,20).

Hayvan deneklerle ilgili etik kurallar

Çiftlik ve kümes hayvanları, doğal (vahşi) ortam hayvanları ile laboratuvar hayvanlarının bakımı, üretimi, kullanımı ve söz konusu hayvanlar üzerinde yapılan uygulamalarda çalışmayı yürüten uygulayıcı, hayvan hakları

ve bilimsellik sınırları çerçevesinde hayvanlarda rahatsızlık, stres ve ağrının olabildiğince azaltılmasına ve/veya ortadan kaldırılmasına yönelik koşulları (uygun ortam, sedasyon, analjezi, yaşamı sonlandırma vb.) sağlamalıdır. Bu uygulamalarda, uygun hayvan türünün seçilmesi ve gereğince kullanılması da gözetilmelidir (19). Ülkemizde hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalar 1 Temmuz 2004 tarihli Hayvanları Koruma Kanunu (Kanun No:5199) ve 6 Temmuz 2006 tarihli Hayvan Deneyleti Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik ile belirtilen usullere göre düzenlenmektedir. Bu usullere aykırı davranışlar çeşitli miktarlarda para cezaları ile cezalandırılmaktadır. Ülkemizde yasalarla tanımlanmış ilk Hayvan Deneyleti Merkezi Etik Kurulu ve Yerel Etik Kurullar Temmuz 2007 tarihinden itibaren kurulmuştur (21). Hayvanlarla ilgili çalışmalarda 'Reduction, Refinement, Replacement' kelimelerinin baş harflerinden oluşan 3R kuralına uyulması gerekmektedir (21). Bunlar:

Reduction: Araştırmalarda mümkün olduğunca en az sayıda hayvan kullanarak en iyi sonuca varma ilkesini ifade eder. Deneyleti kullanılacak yeterli hayvan sayısının belirlenmesi için literatür taramasının iyi yapılması, deney yapacak araştırmacıların ve teknik ekibin hayvanlar üzerinde uygulanan yöntemler konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir.

Refinement: Bu kuralın içerdiği anlamı hayvanların doğumlarından, deneyleti kullanımlarının sonlandırılmasına kadar geçen süreçte rahatlarını (animal wellfair) ve mümkün olduğu kadar az acı duymalarını sağlamak için alınması gereken yöntemler olarak özetlenebilir. Hayvanların barınacağı kafeslerin özellikleri, hayvan barındırma odalarının koşulları, bakımlarını yapacak olan teknisyenlerin bilgili, bilinçli ve hayvansever olmaları, hayvanları uygulanacak anestezi, ötenazi tekniklerinin uygunlukları gibi kurallar yönetmeliklerle belirlenmiştir.

Replacement: Araştırma ve biyolojik testlerde mümkünse omurgalı hayvanlar yerine başka alternatiflerin değerlendirilerek mümkünse

tercih edilmesi gerekmektedir. Deneyleti hayvanları yerine önerilen olanaklar:

- Doku-organ kültürleri
- Omurgasız hayvanlar
- Embriyonlu yumurta
- Bir hücreliler
- Bilgisayar ve veri bankalarının kullanılması
- Matematik yöntemler
- Gönüllü insan kullanımı ve epidemiyolojik çalışmalar
- Eğitimde yapay modellerin ve filmlerin kullanılması olarak önerilmektedir (21).

Bilimsel yayınlarda etik kurallar

Etik İlkeler

Etik ihlallerinin yaygınlaşması üzerine TÜBİTAK (2001) bünyesinde, "Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları" başlıklı raporda 6 temel ilke açıklanmıştır (22):

1. *Gerçeğe Uygunluk:* Veriler, sadece bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemlerden elde edilmeli ve yorumlar ve değerlendirilmesinde bilimsel yöntemlerin dışına çıkılmamalıdır. Bu bağlamda elde edilmiş veriler saptırılamaz, elde edilmemiş sonuçlar araştırma sonuçları gibi gösterilemez.

2. *Bilimsel Araştırmanın Zarar Vermemesi:* Bilimsel araştırma sürecinde deneklerin zarar görmemesi gerekmektedir. Deneklerin bilgilendirilmesi ise zorunluluk arz etmektedir. Deneyleti hayvanlarının acı çekmemesi dikkate alınmalıdır.

3. *Sorumluluk ve Haklar:* Bilim insanı araştırma bulguları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek ve olası zararlı uygulamalar konusunda uyararak zorundadır. Ayrıca bilim insanı kendi vicdani kanaatine göre zararlı sonuçlar doğuracak araştırmalara katılmama hakkına sahiptir.

4. *Yazarlar:* Araştırmayı yapanların tümünün isimleri, katkıları oranında yayınlanır. Araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanmasında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar listesinde yayınlanamaz.

5. **Kaynak Gösterme ve Alıntılar:** Araştırma sonuçlarının yayınlanmasında yararlanılan kitap, dergi ve her türlü alıntı kaynağı belirtilmek zorundadır. Evrensel olarak tanınan kuram ve matematiksel formüller gibi bilinen bilgiler dışındaki herhangi bir yapıt ve bilgi izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz veya yayınlanamaz.

6. **Akademik Etkinliklerde Etik ve Bilim İnsanı:** Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakati temel olarak ölçüt olarak kabul eder, temel etik kurallarının dışına çıkılmasına göz yummaz.

Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik dışı davranışlar

Bilim hayatında bireylere akademik aşamaların başlangıcında yeterli bilimsel araştırma eğitim ve disiplininin verilmemesi, yükselme ve eşitleri arasında kabul görme gibi beklentiler, fazla sayıda yayın yapılması ile bilimde saygınlığın artacağı şeklindeki yanılgılar ve maddi destek alınan kurum ve kuruluşların desteklerini kaybetme kaygısı gibi nedenlerle bilimde etik dışı davranışlara yönelimler söz konusu olmaktadır. Bunlar sıralanacak olursa:

a) Disiplinsiz (Dikkatsiz veya Özensiz) araştırma

Bunlar kasıtlı olmayan bazı hataların yapılmış olduğu araştırmalardır. Genellikle telafi edilmesi mümkün olan ve bilime büyük zarar vermeyen olaylardır.

b) Yinelenen yayın (Duplication)

Aynı bilimsel araştırmanın birden çok dergiye yollanarak yayınlanması olayıdır. Tüm araştırma makalesi doğrudan iki ayrı dergide yayınlanabileceği gibi, gereksiz yere bölünerek ve çok az değişikliklerle birden çok dergide yayımlanabilir. Bilimsel dergi editörleri, bu durumun önüne geçebilmek adına makalenin başka yerde yayınlanmayacağına dair ‘yazılı olur’ isterler.

c) Sahtecilik, saptırma veya aldatmaca (Falsification)

Sahtecilik bilimsel verileri istemli olarak değiştirme olgusudur. Burada ya doğrudan doğruya deney verileri üzerine bazı istatistik manipülasyonlar yapılmıştır ya da ortaya çıkan verilerin en uygun olanları alınıp uygun olmayanları atılmış, böylece ahlak dışı bir yoldan bilimsel varsayımlar güçlendirilmeye çalışılmıştır.

d) Uydurmacılık (Fabrication)

Kuru laboratuvarcılık (dry labbing), masa başı araştırma (desk research) gibi terimler de uydurmacılığı belirtmek için kullanılmaktadır. Burada hiç araştırma yapılmadığı halde veya eksik verileri alarak çok uygun yöntemler kullanılmış ve çok uyumlu veriler elde edilmiş gibi sözde bir bilimsel makale yazılmıştır. Böyle makalelerin etkileme ve ağırlık katsayısı (impact factor) ve makale reddetme oranı yüksek olan ciddi bilimsel dergilerde basılma oranı düşüktür (1,2,3,6,23).

e) Aşırmacılık (İntihal-Plagiarism)

İntihal başkalarının yazılarından dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik biçimde anlatma” olarak tanımlanmaktadır. İntihali diğer bilimsel yanıltma veya etik dışı davranışlardan ayıran temel özellik bilimsel intihalin merkezinde atfın yer almasıdır. Atfın temel işlevi; atfı yapan ile atfı yapılan belge arasında bir bağ kurmak olarak tanımlanmaktadır.

Bilimsel yayınlarda yazarlık kriterleri ve yazarlıkta etik sorunlar

Bir yayında kimler yazar olmalıdır?

Sağlıkla ilgili dergilerin editörlerinin ortak tutumunu belirleyen Vancouver anlaşmasına göre bir bilimsel yayında yazarlar arasında yer alabilmek için aşağıdaki koşulların sağlanması gereklidir:

- i. Çalışmanın planlaması, tasarımı, analizi veya yorumlanmasına katkıda bulunma,
- ii. Verilerin incelemesine ve yorumlarına katılma,

- iii. Bilimsel yayını hazırlama, önemli oranda düşünsel katkı ve düzeltme yapma,
- iv. Son biçimini gözden geçirme, yoruma katılma ve onay verme (10,24).

Yazarlarda isim sıralama ölçütleri

Bir bilimsel çalışmada en önemli bölüm araştırmaya değer sorunun ortaya konmasıdır. Yazar listesinde birinci sıra, üzerinde çalışılacak soruyu ortaya koyandır. Soruyu belirleyen ve hipotezi oluşturan çoğu kez aynı kişidir. Hipotezi kuran aynı kişi değilse o zaman hipotezi kuran ikinci sırada yer alır. Üçüncü sıra ise araştırmanın yönetimini oluşturmaktadır. Bundan sonrası ise araştırmaya yapılan katkı oranında yerleştirilir. Uygulamacının sıradan günlük uygulamaları yazarlık hakkı vermez (25). ‘Bir eserde saptanan etik yanılmadan tüm yazarlar sorumludur’ ilkesi yazarlar arasında sorumluluğun bölüşülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Ayrıca; multidisipliner ortak bir yayında her disiplinin uzmanı kendi alanı ile ilgili bulguların sorumluluğunu taşır. Bir disipline ait yanılmadan diğer yazarları korumak, kimin hatası olduğunu belirtmek için bir dipnot (ortak çalışma protokolü) gereklidir (24).

Tezden üretilen makalelerde yazarlık hakkı ve ilk yazarlık

Tez’in gerçek sahibi yapandır. Makalede birinci yazar tezi yapandır. (Yüksek lisans, doktora öğrencisi, asistan, araştırma görevlisi). Tez danışmanları ikinci, üçüncü sırada yer alabilir. Tez öğrencinin fikri ise ve tez çalışmalarının çoğu öğrenci tarafından ve zamanında yapıldı ise öğrenci birinci isimdir. Ancak tez başka birinin fikri ise ve çalışmanın çoğunu yapmışsa (makale yazılımı dahil) bu durumda o kişi birinci isim, öğrenci ortak yazar olur. Eğer öğrenci ve diğer kişinin katkıları eşitse ve hatta eşite yakınsa tez sahibi “öğrenci” birinci isim olmalıdır. Öğrenci tezi tamamlayamazsa, sunamaz, savunamaz ve belirli sürede yayına

hazırlayamaz ise o zaman teze ait tüm haklar tez yöneticisine geçer. Eğer yazılan makale dergi tarafından reddedilir ve öğrenci verilen sürede (örneğin 6 ay) yeniden hazırlayıp sunamazsa ilk yazar olma hakkını kaybeder. Tezi belirli sürede (12 ay normal sayılabilir) yayına dönüştürmeyen tez sahibi birinci yazar olma hakkını kaybedebilir (24).

Yazar olmaya yetmeyen durumlar

- i. Araştırmanın yapıldığı bölümün sorumlusu olmak,
- ii. Araştırmanın gerçekleşmesi için maddi katkı sağlamak,
- iii. Veri toplamasına katkı sağlamak, denetlemek,
- iv. İstatistiksel değerlendirmeleri yapmak,
- v. Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkı sağlamaktır.

Yayın etiği ihlalleri, yaptırımları ve yasal sonuçları

Bilim dünyasının etik dışı davranışa tepki vermesi kaçınılmazdır. Ancak, bu tepkilerin yetersiz olması ve yaptırım haline gelememesi, bilimde sahtekarlığın önünü açmaktadır. Bu nedenle etik ihlali yapanlara bazı yaptırımlar da uygulanabilmektedir. Bu yaptırımların neler olabileceğini TÜBİTAK (26) şu şekilde sıralamaktadır:

- a. Etik ihlali kurulca tespit edilen ve Bilim Kurulu’na onaylanan araştırmacı veya araştırmacıların projesi iptal edilir. İptal kararı başkanlık kanalıyla proje yürütücüsü ve araştırmacıların görevli ve ilgili oldukları kurum ve kuruluşlara ve üyesi oldukları uzmanlık ve meslek derneklerine bildirilir.
- b. Bilim Kurulu’na iptal edilen proje içindeki yürütücü ve araştırmacılarından etik ihlali tespit edilenlere ve yayın etiğine aykırı davranışta bulunanlara, karar tarihinden başlayarak beş yıllık bir süre içinde kurum ile ilgili herhangi bir görev veya destek verilmez; var ise görevleri iptal edilir. Kurum dergi ve kitaplarında yayın

yapamazlar ve kurum destekli toplantılarda sunumda bulunamazlar.

c. Yayın etiği ihlali tespit edilen yayımlanmış makale geri çekilir ve bu husus dergide gerekçesi ile birlikte yayımlanır.

d. Yayın etiğine aykırı davranışta bulunanların kurum destekli dergi ve kitaplardaki eski yayınları gerekli görülürse kurulca incelemeye alınabilir.

e. Yayın etiği ihlali tespit edilen yazarlar ve ihlalin niteliği yazarların kurum ve kuruluşlarına, üyesi oldukları derneklere ve (dublikasyonu duyurmak amacıyla) ilgili dergilere yazılı olarak bildirilir.

Araştırmacının bilimsel yanıltma ve saptırma yaptığı belirlenecek olursa yasal cezai hükümler muhakkak uygulanmalıdır. Araştırmacının saptırma ve yalan ifadeler kullandığı verileri tespit edilen bütün yayınları uluslararası literatürden daha önce yayınlandığı aynı dergilerin aynı bölümlerinde ilan edilerek bilim dünyasından geri çekilmelidir (Retraction). Bu kural, yalancılık yapıldığı ispatlanan her bilimsel makaleye uygulanmalıdır. Yayının bilimsel literatürden ve bütün indekslerden editör tarafından geri çekilmesi (Retraction) bir bilim insanına bilim dünyasının verilebileceği en ağır ceza şeklidir (7).

Etiğe aykırı davranışları ve yaptırımları;

- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu,
- 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun Yüksek Öğretim Kurumları, Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği,
- Doçentlik Sınav Yönetmeliği,
- Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği ve Türk Tabipler Birliği Hekimlik Meslek Etiği ve Disiplin Yönetmeliği, çeşitli cezalar ve yaptırımlarla ele almaktadır.

Sonuç

Bilim hayatının doğası gereği aldatmalardan ve yanıltmalardan uzak olunması gerekir.

Bilim hayatında karşımıza çıkan etik dışı davranışlarla mücadele etmenin yolu, iyi bir eğitim sürecinden geçmektir. Bilimde araştırma eğitimine ve öğretime önem vermek gerekir. Bilimsel araştırma danışma merkezleri kurulmalı; bu kurumlarda bilimsel deneyimi olan dürüst, saygın bilim insanları bulunmalıdır. Bu kurumlarda yayın sayısı ile birlikte yayın niteliğinin de önemli olduğu vurgulanmalıdır. Özellikle ülkemizde bilim insanları için rahat çalışma ortamlarının sağlanması, maddi olanakların iyileştirilmesi, bilim insanlarının bilimde etik dışı davranışlara yönelmesini önlemede yarar sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Uzbay T. Bilimsel Araştırma Etiği. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. 2006; 19-26.
2. Çalışkan A, Kocaman E. Davranış Bilimlerinde Araştırma Etiği, 2009 <http://www.pdrceiyiz.biz/arastirma-etigi-+2020.html>.
3. Özenç Uçak N, Birinci H. Bilimsel Etik ve İntihal. Türk Kütüphaneciliği. 2008; 22(2): 187-204.
4. Aykanat S. Hemşirelik Eğitim Koordinatörlüğü. Etik ve Hasta Hakları Sunusu. 2009.
5. Ruacan Ş, Yılmaz O. Bilimsel Araştırma ve Yayınlarında Etik İlkeler. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. 2003; 47-53.
6. Göktürk Baydar N. Bilimsel Çalışmalarda Etik Kurallar Seminer Sunusu. S.D.Ü. 2009.
7. Kansu E, Ruacan Ş. Bilimsel Yayıncılık ve Editörlük Etiği, Biyoetikten Seçmeler. Biyoetik Derneği Yayınları. Ankara 1996; 1:46-47.
8. Acıduman A. A.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi Etik ve Deontoloji Ders Notları, 2009.
9. Glickman S.W., McHutchison J.G., Peterson E.D. Ethical and Scientific Implications of the Globalization of Clinical Research. N Engl J Med 2009;360:816-823. (Nejm.org. February 19,2009)
10. Koç S. Yayın Etiği İhlalleri ve Hukuksal Düzenlemeler. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri.

Araştırmalar ve Etik Sempozyum Dizisi. 2006; 50:63-75.

11. Türk Tabipleri Birliği (TBB) Hekimlik Meslek Etiği Kuralları. Türk Kardiyoloji Dern Arş – Arch Turk Soc Cardiol. 2009;37 Suppl 4:46-50.

12. Tıbbi Deontoloji Tüzüğü. Karar sayısı:4/12578. Kabul tarihi:13.01.1960. Resmi gazette: 19.02.1960.

13.Oğuz Y. Klinik Araştırmalarda Etik Sorunlar. Klinik Psikiyatri Dergisi. 1998; 2: 67-72.

14. Angell M. The Ethics of Clinical Research in the Third World. N Engl J Med 1997;337(18):847-849.

15. T.C Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü'nün 29 Aralık 1995 Gün ve 51748 sayılı Genelgesi. http://www.ieg.gov.tr/Default.aspx?sayfa=iegm_mevzuat.

16. İyi Laboratuvar Uygulamaları, Prensipleri ve Test Laboratuvarlarının Belgelendirilmesine Dair Yönetmelik. Resmi Gazete tarihi: 25.06.2002.

17. İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu 2010.28.05.2010/3426.

www.tfd.org.tr/klinikarastirma/SB_ iyi_klinik_uygulamalar_kilavuzu_28_05_2010.pdf

18. Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi. Kasım 1996. *dergiler*. www.ankara.edu.tr/dergiler/38/270/2432.pdf

19. Anadolu Üniversitesi Bilim Etiği Klavuzu. Eskişehir. 2003.

20. Dünya Tıp Birliği Helsinki Bildirgesi. (İnsan Öznelerde Yapılan Tıbbi Araştırma İçin Etik Kurallar) www.uroonkoloji.org/files/Helsinki.pdf

21. Altuğ T. Hayan Deneyleri Etiği. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2009: 53-68.

22. Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi. Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. Ankara: Tübitak Matbaası; 2002

23. Arda B. Etik Açısından Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği. Dermatoloji Dergisi. 1994; 3: 146-149.

24. İnci O. Bilimsel Yayında Yazarlık ve Yazarlıkta Etik Sorunlar. Türk Üroloji Dergisi. 2008; 34(1): 108 – 112.

25. Oğuz Y. Bilimsel Yayın Etiği. Klinik Psikiyatri Dergisi. 1999; 2: 153-159.

26. TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Çalışma Esasları, 2001. <http://www.tubitak.gov.tr/birimler>